

Fenomenologija prosvjeda

Borna Zgurić

Kako se nakon zime, u kojoj sve hibernira, u proljeće sve budi, tako se nakon autoritarne zime političkim proljećem budi narod koji je spavao dugim zimskim snom

Političko proljeće pojam je koji svoj izvor nalazi u promjeni godišnjih doba. Kako se nakon zime, u kojoj sve hibernira, u proljeće sve budi, tako se nakon autoritarne zime političkim proljećem budi narod koji je spavao dugim zimskim snom. Cilj je takvoga buđenja narušiti *status quo*, srušiti *ancien régime*, odnosno ući u novo političko i društveno doba koje se značajno razlikuje od prethodnoga. Pa ipak, treba napomenuti kako politička proljeća nisu linearni procesi, ona nemaju pravocrtnu putanju prema "boljoj budućnosti", već znaju završiti u novoj ledenoj zimi ili u vrućem ljetu, pa čak i oboje.

Proljeće naroda 1848. godine

Među prvim političkim buđenjima koja su dobila epitet proljeća građanske su revolucije iz 1848. – 1849. godine, odnosno "Proljeće naroda", premda valja napomenuti kako su te revolucije zapravo nastavak Francuske revolucije iz 1789. godine. Jedna od posljedica Francuske revolucije bili su Napoleonski ratovi koji su narušili ravnotežu snaga i politički status quo na europskom kontinentu. Kako bi se takva zbivanja ubuduće spriječila, sile pobjednice su na Bečkom kongresu 1815. osnovale Svetu alijansu, odnosno savez Austrije, Rusije i Pruske. Sve tri države osnivačice toga saveza bile su apsolutističke monarhije. Njihov je cilj bio održati *status quo* u Europi, dok su postojale i reakcionarne snage koje su htjele povratak na stanje prije Francuske revolucije. Konzervativnim i reakcionarnim težnjama nakon Bečkoga kongresa suprotstavile su se liberalne snage. Liberalizam je nastao kao politička ideologija

koja je oprečna feudalnom poretku te kasnije i višenacionalnim carstvima. Naime, liberalizam je ideologija slobode u kojoj prirodna prava čovjeka proizlaze iz njegove slobode i slobodne volje. Ako pojedinac ima pravo na slobodu, tada iz toga proizlazi i da cijela nacija kao zajednica pojedinaca ima pravo na slobodu – odnosno javlja se ideja o suverenosti naroda. Cipek navodi kako "svoju prirodnu slobodu narod ima pravo emanirati u vlastitoj državi", a navedena ideja "tvori jednu od osnovnih pretpostavki ranog liberalizma" (Cipek 2004: 11). Nakon Bečkog kongresa u Francuskoj je obnovljena monarhija, a od 1830. na vlasti je Luj Filip iz burbonske dinastije, poznat i kao "kralj-građanin". U Francuskoj se u to doba postojećem poretku suprotstavljaju republikanci, a jača i kult Napoleona. Oporba je održavala masovne skupove, takozvane bankete, na kojima se slavila Francuska revolucija. Kada je režim zabranio jedan takav banket, došlo je do sukoba između oporbe i vlasti, ali i općeg ustanka naroda. Takva je situacija rezultirala rušenjem monarhije i uspostavljanjem Druge Francuske Republike, dok je kralj pobjegao u Englesku. Nemiri u Italiji počeli su početkom

Politička proljeća nisu linearni procesi, ona nemaju pravocrtnu putanju prema "boljoj budućnosti", već znaju završiti u novoj ledenoj zimi ili u vrućem ljetu, pa čak i oboje

1848. ustankom na Siciliji protiv kralja Ferdinanda Burbonskog. Od tamo su se proširili diljem talijanskih država i mnoge od njih (uključivši i Papinsku Državu) donijele su ustave. U Milanu i Mletcima, koji su bili dijelom Habsburške Monarhije, došlo je do protuaustrijaskih ustanaka. Nemiri su pogodili i njemačke države, u kojima su revolucionarni pokreti za cilj imali ujedinjenje Njemačke. Austrija, odnosno Habsburška Monarhija, bila je jedan od stupova temeljaca Svete alijanse i konzervativizma 19. stoljeća u Europi. Međutim, ni Austrija nije ostala imuna na revolucionarno djelovanje. U Beču se počelo javno zahtijevati donošenje ustava. Represivni odgovor dvora doveo je do masovnih demonstracija koje su na kraju rezultirale odlaskom nepopularnoga i omraženoga kancelara Metternicha. Beč se osim s građanskom revolucijom morao suočiti i s nacionalnim pokretima naroda koji su živjeli pod bečkom krunom. Tu je posebno jaku ulogu igrao i mađarski nacionalizam.

Ni Hrvatska nije izuzeta iz tih zbivanja, pa su 1848. predočena *Zahtjevanja naroda*, odnosno politički program hrvatskoga građanstva, koja su u trideset točaka zahtijevala promjenu položaja Hrvatske unutar Habsburške Monarhije (*Zahtjevanja naroda 2004: 91–94*). No, politička proljeća nisu nužno linearna, već često znaju imati cikličku crtu. Tako je u Francuskoj obnovljeno carstvo pod Napoleonom III., u Italiji je Rimska Republika srušena, a obnovljena je Papinska Država. Austrijske snage vratile su se u Veneciju, a pokušaj stvaranja jedinstvene Italije završio je neuspjehom. Pruski je kralj unatoč prvotnim ustupcima već 1848. raspustio parlament, a sljedeće godine, iako je donesen

ustav kojim su zajamčene neke građanske slobode, sačuvano je pravo veta kralja na sve odluke koje donese parlament. Jednako tako, Njemačka nije ujedinjena. U Ugarskoj je austrijski car, uz pomoć Rusije, prisilio Mađare na kapitulaciju. U Hrvatskoj su jedino ispunjeni zahtjevi za sazivanjem Sabora i imenovanjem Josipa Jelačića vrhovnim vojnim zapovjednikom u Hrvatskoj (*Zahtjevanja naroda 2004: 91*), koji je ukinuo kmetstvo i otvorio put prema izjednačavanju svih građana pred zakonom.

Praško proljeće 1968. godine i Hrvatsko proljeće 1971. godine

Politička proljeća pogađala su i komunističke režime. Praško proljeće naziv je za pokušaj liberalizacije i demokratizacije komunističke Čehoslovačke za vrijeme Alexandera Dubčeka. Prvi znakovi nezadovoljstva izašli su na vidjelo već 1966. kada se narod počeo žaliti da ga Sovjetski Savez iskorištava. To se dalje razvilo u negodovanje protiv vlade u Pragu koja je zaočevala lokalnu samoupravu i Slovancima nametala pravila igre. Već iduće godine došlo je do otvorenog negodovanja protiv čelnika komunističke partije Antonína Novotnýja. Studenti su izašli na ulice i demonstrirali protiv Novotnýja, kojeg početkom 1968. Dubček zamjenjuje na mjestu prvog tajnika partije. Dubček je zatim u travnju iste godine pokrenuo reforme koje su uključile i promjene ustava s ciljem djelomičnog uvođenja demokracije i osobnih sloboda građana. Iako je Dubček uvjeravao Moskvu da se ne mora brinuti zbog tih reformi te da će Čehoslovačka ostati članicom Varšavskog pakta, u noći s 20. na 21. kolovoza postrojbe Varšavskog pakta (u kojima su sovjetske snage činile većinu) izvršile su invaziju na Čehoslovačku i ponovno uspostavile kontrolu Moskve (*The Prague Spring of 1968*). Sredinom šezdesetih godina prošloga stoljeća u Jugoslaviji je, kako navodi Bilandžić (1990: 9), došlo do drugog pokušaja oslobađanja Jugoslavije od režima takozvanog državnog socijalizma koji je po uzoru na Sovjetski Savez uspostavljen od 1945. do 1948. godine. Taj je drugi pokušaj započeo već 1964. s platformom Osmog kongresa Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). Specifičnost tog procesa u Hrvatskoj, kasnije poznatijeg pod nazivom Hrvatsko proljeće, bila je u težnji da se Jugoslavija transformira iz centralističke federacije u demokratsku federaciju jugoslavenskih republika.¹ Kritike postojećega stanja postale su sve glasnije, a reformatorski tabor počeo je iskazivati zahtjeve, u skladu s idejom samoupravljanja, za provođenjem tržišnih reformi (Bilandžić 1990: 9–10). Međutim, centralistički (unitaristički) tabor unutar SKJ počeo se tomu suprotstavljati tvrdeći da Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) narušava bratstvo i jedinstvo cijele Jugoslavije. Tito i Kardelj inzistirali su na provođenju tih reformi, međutim otpor centralističkog tabora sve se više pojačavao (Bilandžić 1990: 14). Nakon Desete sjednice SKH 1970. godine Tito, koji je podržavao CK SKH, najavljuje reformu Jugoslavije. Ubrzo je formirana i Savezna komisija za ustavno normiranje federacije, dok je Savezna skupština ozakonila reformu Federacije 30. lipnja 1971. godine. U ljeto iste godine unutar SKH razvile su se dvije struje – konzervativna na čelu s Vladimirom Bakarićem i reformatorska na čelu s Mikom Tripalom i Savkom Dabčević-Kučar (Bilandžić 1990: 18). Iako u javnom diskursu reformskih snaga nije bilo

riječi o privatnom vlasništvu ili o uvođenju višestranačkog političkog sustava, njihovo se djelovanje unutar konzervativnog tabora SKH percipiralo kao recept za razaranje jugoslavenskoga etatističko-centralističkog sustava. Ubrzo je progresivna struja unutar SKH imala gotovo sve protiv sebe u Hrvatskoj, što je dovelo do pritiska partijskog vrha Jugoslavije i republičkih partijskih vodstava na Tita da nešto poduzme. Tito je s ciljem da očuva jedinstvo Hrvatske, ali i da ostvari sporazum na razini cijele Jugoslavije, u više navrata intervenirao sa zahtjevima da se SKH obračuna s "hrvatskim nacionalistima" (Bilandžić 1990: 18). U jesen iste godine organiziran je studentski štrajk u Zagrebu u znak potpore reformskom taboru. Međutim, kako se cijela situacija počela usijavati, Tito je nakon dugih razgovora s hrvatskim rukovodstvom 30. studenog i 1. prosinca iste godine odustao od podrške reformskom taboru unutar SKH, a podržao Bakarićev tabor. Akteri Hrvatskog proljeća ubrzo su smijenjeni, a sljedeće su godine slične težnje zaustavljene u Srbiji, Sloveniji i Makedoniji (Bilandžić 1990: 18–19).

Arapsko proljeće 2011. godine

U posljednjih nekoliko godina najpoznatije političko proljeće zasigurno je Arapsko proljeće. Arapsko proljeće širok je pojam, a relevantna literatura daje različite definicije. Joffé (2011) navodi kako se pod Arapskim proljećem "smatraju ustanci u Tunisu i Egiptu (popularno nazvani Revolucijom jasmina i Tahirskom revolucijom)" koji su nagovijestili mogućnost demokratske promjene u regiji, ali i građanski ratovi u Libiji, Siriji te nemiri u Jemenu koji ujedno otežavaju demokratske promjene u regiji. Zeleza (2012) piše o "buđenju" sjeverne Afrike i kolapsu diktatura u Tunisu, Egiptu i Libiji. Davenport i Moore (2012: 704) navode kako se u širem smislu Arapsko proljeće može razumjeti na sljedeći način: "Nakon što su prihvatili dugovječne autokracije, koje su kasnije u različitim stupnjevima provodile represivnu vladavinu, 2011. su građani u mnogim državama arapskog svijeta ustali i osporili takvu vladavinu." Baev (2011) definira "Arapsko proljeće" kao "luk revolucija" koje su pogodile arapski svijet od Maroka do Bahreina. On ih uspoređuje s "obojenim revolucijama" u postsovjetskom prostoru i definira kao "masovni protest ili nenaoružani ustanak s ciljem mijenjanja, putem izbora, postojeće vlade koja predstavlja polu/kvazidemokratski režim" (Baev 2011: 5). On nadalje tvrdi kako ta "definicija naglašava političku prirodu tih revolucija, koje za cilj nemaju bilo kakvu reorganizaciju društva ili redistribuciju vlasništva" (Baev 2011: 5). Khashan (2012: 929) primjećuje kako događaji u Tunisu i Egiptu (ali i šire) nisu revolucije zato što "revolucije stvaraju novi politički sustav i uvode novu državnu ideologiju", što je u slučajevima Arapskog proljeća izostalo. No, što je doista Arapsko proljeće? Arapskim proljećem naziva se difuzija narodnih ustanaka koja je započela u Tunisu samozapaljenjem uličnog prodavača povrća Muhameda Buazizija, a proširila se na Mauritaniju, Egipat, Alžir, Libiju, Siriju, Bahrein, Jordan i Jemen (Zgurić 2012: 418). Ustanke je podigla mlada nezaposlena generacija kojoj su se ubrzo pridružile mase, dok su islamisti u toj prvoj fazi ostali po strani. Želja mladih ustanika bila je rušenje autokracija i uvođenje demokratskih režima koji bi im omogućili bolje životne uvjete. Međutim, unatoč početnom entuzijazmu, stvari se nisu

linearno razvijale prema boljoj budućnosti. U mnogim je slučajevima Arapsko proljeće ponovno završilo u arapskoj zimi, a primjer Sirije pokazuje nam sliku usijanog ljeta i višegodišnjega

Kada se neki narodni ustanak ukrasi imenom proljeće, gotovo je sigurno da od uspjeha tog procesa neće biti ništa

građanskog rata koji je do sada odnio desetke tisuća ljudskih života. Već se u prve dvije godine Arapskog proljeća moglo vidjeti da stvari ne idu prema očekivanim ishodima. U Libiji je ubrzo nakon proljeća došlo do vrućeg ljeta i kratkotrajnoga građanskog rata, a još i danas budućnost te plemenski duboko podijeljene zemlje nije jasna. U Maroku je transformaciju režima odozgo vodio kralj, međutim transformacija nije rezultirala nekim većim demokratskim napretkom. U Alžiru su se demonstracije brzo primirile, a vladajući režim ostao je netaknut. U Bahreinu su prosvjednici poraženi uz vanjsku vojnu podršku Saudijske Arabije i Ujedinjenih Arapskih Emirata. U Jemenu su nakon rušenja autokratskog predsjednika Saleha opet održani predsjednički izbori sa samo jednim kandidatom (Zgurić 2012: 425). Tunis i Egipat su se u početku transformacije dobro držali, međutim Muslimansko bratstvo koje je došlo na vlast pokazalo se potpuno nesposobno za vođenje zemlje, što je vojska iskoristila za izvođenje državnog udara i ponovnu uspostavu kontrole nad Egiptom. Kako stvari stoje, Egiptom će vjerojatno opet vladati vojno djelatna osoba, dok se Tunis ipak još uvijek drži na demokratskom putu u vanjskom okruženju koje je vrlo nepovoljno za demokraciju.

Bosansko i crnogorsko proljeće?

Iz prethodnih primjera može se zaključiti što su to politička proljeća. Cilj im je značajno promijeniti postojeće političke, društvene i gospodarske odnose. Politička se proljeća efektom difuzije znaju preliti i imati širi teritorijalni utjecaj. Zbog toga se u nekim slučajevima političkih proljeća (iako ne svima) može zaista govoriti i o revolucijama jer iz korijena mijenjaju postojeće stanje i uspostavljaju nove političke, gospodarske i svjetonazorske obrasce. Međutim, na svim se primjerima mogu vidjeti i sekvence kroz koje takvi procesi znaju proći – od samoga proljeća (buđenje naroda) do vrućega ljeta (oružani sukobi), pa čak i do povratka u autokratsku zimu (autokratski protuvalovi). Moglo bi se pesimistično zaključiti da kada se neki narodni ustanak ukrasi imenom proljeće, gotovo je sigurno da od uspjeha tog procesa neće biti ništa.

No, što je s demonstracijama u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori? Možemo li i njih definirati kao politička proljeća? Nedavne događaje u Bosni i Hercegovini počelo se nazivati Bosanskim proljećem. Ulični prosvjedi započeli su u Tuzli, a proširili se na Mostar, Zenicu, Bihać i Sarajevo gdje su zapaljene zgrade županijske (kantonalne) i entitetske razine (Federacija BiH) vlasti. I u

drugim dijelovima države zabilježeni su prosvjedi, a ozlijeđeno je više stotina ljudi uključujući i snage reda. Prosvjedi su prvenstveno bili socijalne prirode, a u Sarajevu su se ubrzo utišali. Prosvjedovali su samo Bošnjaci, a prosvjedi se nisu raširili na Republiku Srpsku i na područja gdje većinom živi hrvatsko stanovništvo (*Jutarnji list*, 2014). Mediji su prenosili kako su mete prosvjednika bile isključivo zgrade županijskih vlada u Sarajevu, Tuzli, Zenici i Mostaru, ali ne i federalne institucije (Krešić 2014). Međutim, intenzitet prosvjeda u vrlo se kratkom roku smanjio. Slične su se scene dogodile i u Crnoj Gori. Građani su se putem *Facebooka* organizirali i izašli na ulice. Došlo je do sukoba s policijom, a nekolicina je prosvjednika pritvorena. Nakon reakcije najveće oporbene grupe, Demokratskog fronta, prosvjednici su ipak pušteni na slobodu. Međutim, mnogi u Crnoj Gori smatraju da prosvjedi neće dovesti do promjene vlasti, već da će se to dogoditi na jesenskim parlamentarnim izborima, a mogući su i prijevremeni izbori (Canka 2014). Dakle, radi li se ovdje o slučajevima političkih proljeća ili samo o "običnim" prosvjedima građana?

Svi prethodno navedeni slučajevi političkih proljeća bili su masovniji i rezultirali su značajnim promjenama u političkom, društvenom i gospodarskom smislu, unatoč kasnijem povratku zime ili ulaskom u vruće ljeto. Isto se ne može reći i za Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru. Prosvjedi jednostavno nisu bili dovoljno rašireni, masovni i snažni s jasno artikuliranim ciljevima da bi izazvali ustupke vladajuće elite.

Bilješka

- 1 Ovaj naziv nastaje u jasnoj i svjesnoj analogiji s Praškim proljećem. Protivnici ovih strujanja koristili su naziv MASPOK (Masovni pokret).

Literatura

Baev, P. K. (2011). A Matrix for Post-Soviet 'Color Revolutions': Exorcising the Devil from the Details. *International Areas Studies Review*. (14) 2: 3–22.

Bilandžić, D. (1990). 1971. godina u Hrvatskoj. U: Baletić, M. (ur.). *Ljudi iz 1971.: Prekinuta šutnja*. Zagreb: NIŠPRO Vjesnik, str. 9–21.

Canka, M. (2014). Slijedi li crnogorsko proljeće? *Osservatorio Balcani e Caucaso*. <http://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Crna-Gora/Slijedi-li-crnogorsko-proljece-148686> (pristupljeno 3. ožujka 2014.)

Cipek, T. (2004). Liberalizam – ideologija slobode. U: Cipek, T. i Vrandečić, J. (ur.). *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj*. Zagreb: Disput, str. 11–25.

Davenport, C. i Moore, W. H. (2012). The Arab Spring, Winter, and Back Again? (Re)Introducing the Dissent-Repression Nexus With a Twist. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*. (38) 5: 704–713.

Joffé, G. (2011). The Arab Spring in North Africa: Origins and Prospects. *The Journal of North African Studies*. (16) 4: 507–532.

Jutarnji list (2014). <http://www.jutarnji.hr/bosansko-proljece-analiza-bbc-ja-rat-je-u-narodu-stvorio-apatiju-strah-i-cinizam-bijes-je-sada-prokljucao-1163272/> (pristupljeno 3. ožujka 2014.)

Khashan, H. (2012). The Eclipse of Arab Authoritarianism and the Challenge of Popular Sovereignty. *Third World Quarterly*. (33) 5: 919–930.

Krešić, Z. (2014). Na bosansko proljeće Hrvati u BiH nisu nasjeli, šutjela i Republika Srpska. *Večernji list*. <http://www.vecernji.hr/balkan/na-bosansko-proljece-hrvati-u-bih-nisu-nasjeli-sutjela-i-republika-srpska-919991> (pristupljeno 3. ožujka 2014.)

The Prague Spring of 1968. http://www.historylearningsite.co.uk/prague_spring_1968.htm (pristupljeno 3. ožujka 2014.)

Zahtjevanja naroda (2004). U: Cipek, T. i Vrandečić, J. (ur.). *Hrestomatija liberalnih ideja u Hrvatskoj*. Zagreb: Disput, str. 91–94.

Zelega, P. T. (2012). The African Struggle Continues: The Awakening of North Africa. *Canadian Journal of African Studies*. (46) 1: 129–137.

Zgurić, B. (2012). Challenges for democracy in countries affected by the 'Arab Spring'. *Islam and Christian-Muslim Relations*. (23) 4: 417–434. ■